

До спеціалізованої вченої ради
Д 26.247.01 Інституту демографії
та соціальних досліджень
ім. М.В. Птухи НАН України

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

на дисертаційну роботу **Рудич Лесі Василівни** на тему **«Людський потенціал споживчої кооперації як чинник забезпечення якості життя сільського населення»**, подану на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Українське суспільство гідне високих стандартів якості життя. Ці стандарти мають бути не лише визначені, а й імplementовані у систему пріоритетів соціально-економічного розвитку. Наразі ж якість життя населення України залишається катастрофічно низькою. Українці, фактично, позбавлені сучасного медичного обслуговування, змістовного відпочинку та культурного розвитку, якісних, доступних та безпечних для здоров'я продуктів харчування, можливостей професійної та творчої самореалізації. Їх дозвілля зводиться до вирішення побутових проблем, а у суспільстві переважають песимістичні настрої. Й насамперед, це стосується населення сільських територій.

Українське село вимирає. Занизька рентабельність сільськогосподарського виробництва, невисока конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на внутрішніх та зовнішніх ринках, відсутність розвиненої соціальної інфраструктури ускладнюють розв'язання нагальних проблем поліпшення якості життя на селі, роблять проживання у селах непривабливим і тим самим іще більше загострюють, а подекуди й унеможлиблюють, вирішення наболілих економічних та соціальних проблем. Але країна, багата родючими чорноземами та давніми традиціями сільськогосподарського виробництва, не може дозволити собі знехтувати проблемою якості життя сільського населення, яке – за реалізації негативних сценаріїв – й надалі знаходитиметься під загрозою криміналізації, алкоголізації, професійної маргіналізації та зневіри, що робитиме його залучення у сферу продуктивної праці непростим завданням. Такий перебіг

подій загрожуватиме продуктивній безпеці держави, загострюватиме і без того складні проблеми внутрішньої міграції та політичної напруженості, зумовлюватиме зниження соціальних стандартів та інвестиційної привабливості країни в цілому.

Розв'язання завдань у царині якості життя утруднюється як об'єктивними обмеженнями та перепонами, так і недостатньою науковою розробленістю відповідної проблематики. Зважаючи на це, тему дисертаційного дослідження Рудич Лесі Василівни, що присвячене теоретичному обґрунтуванню та розробленню шляхів поліпшення якості життя сільського населення України на основі відновлення системи споживчої кооперації та підвищення ефективності її функціонування, необхідно вважати актуальною, такою, що має високе практичне значення.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність та новизна. Зміст дисертаційної роботи та автореферату здобувача, опублікованих наукових праць свідчить, що основні положення, які визначають наукову новизну дисертації, одержані автором в результаті власного наукового дослідження, сформульовані самостійно та повністю відображають особисті здобутки. Достовірність та обґрунтованість теоретико-методологічних положень, методичних та прикладних розробок, висновків і пропозицій, представлених у дисертаційній роботі Рудич Л.В., підтверджується доцільною постановкою наукових і практичних завдань, вірним застосуванням методологічних та методичних прийомів. Отримані результати базуються на фундаментальних положеннях економічної теорії, наукових розробках вітчизняних і зарубіжних вчених, присвячених проблемам людського розвитку, пріоритетам та механізмам поліпшення якості життя населення, місця та ролі споживчої кооперації на сучасному етапі розвитку ринкової економіки.

У дисертаційній роботі автором використано економіко-статистичну інформацію, опрацьовано значний масив нормативно-правових документів та наукових праць провідних вчених з означеної проблематики, що свідчить про достатню обґрунтованість та достовірність наукових положень, висновків та рекомендацій, відображених у дисертації.

Наукова новизна дослідження й отриманих у дисертації результатів. Заслугою автора є те, що у дисертації розроблено теоретико-методичні засади

та науково-практичні рекомендації щодо поліпшення якості життя сільського населення на основі розвитку системи споживчої кооперації. Серед іншого, необхідно відзначити такі наукові результати, які мають вагоме теоретичне та практичне значення:

- розвинуто наукові погляди щодо змісту людського потенціалу, складові якого запропоновано детермінувати трьома компонентами (здоров'я, культура, знання) – як природними, так і сформованими, накопиченими, що виступають інтегруючою основою для повноцінної життєдіяльності людини, утворення соціальних груп, господарюючих суб'єктів та сприяють досягненню соціально-економічних результатів, які мають суспільну та особистісну значимість (с. 26–35). Визначаючи структуру людського потенціалу здобувач аргументувала, що зазначені компоненти містять певну кількість похідних (с. 27–28, Рис. 1.2), які відіграють основоположну роль у життєдіяльності людини і є достатніми для оцінювання людського потенціалу;

- запропоновано трактування поняття «людський потенціал споживчої кооперації» як наявного та потенційного обсягу й рівня освітніх характеристик, професійних компетенцій, природно-біологічних і психологічних особливостей, моральних, етнокультурних і духовних характеристик, носіями яких є члени споживчих товариств і спілок, які представлені пайовиками (працюючими і непрацюючими), і визначаються станом здоров'я, рівнем знань, умінь, здібностей і культури, що можуть бути реалізовані для досягнення стратегічних життєвих цілей, розвитку споживчої кооперації, забезпечення якості життя сільського населення (с. 58–60);

- поглиблено розуміння ролі соціальної відповідальності споживчої кооперації як інструмента реалізації її економічної та соціальної політики, координатора відносин з державними інститутами і суспільством, контролера з питань додержання режиму законності, відповідальності учасників соціальних відносин, захисника інтересів соціальних груп (с. 74, с. 76–79);

- набули подальшого розвитку теоретико-методичні підходи щодо оцінювання людського потенціалу на основі обґрунтування і розроблення системи показників, які інтегруються за такими блоками: знання, вміння та здібності; культура; здоров'я; рівень добробуту сільського населення; гарантія отримання певного доходу; забезпеченість житлом, що дає змогу враховувати об'єктивні регіональні відмінності й особливості під час визначення

концептуальних засад і стратегічних пріоритетів формування й використання людського потенціалу в контексті забезпечення якості життя сільського населення (с. 138–146);

- обґрунтовано науково-методичний підхід щодо визначення інституційних засад формування та використання людського потенціалу, який ґрунтується на врахуванні рішень Укоопспілки, облспоживспілок, особливостей регіонів, у тому числі у площині розвитку людського потенціалу, та спрямований на економічний розвиток споживчої кооперації і забезпечення на цій основі якості життя сільського населення (с. 155–164);

- розроблено методичні підходи щодо побудови оптимізаційної моделі, які враховують стратегічні цілі розвитку людського потенціалу, образ ефективного пайовика як носія людського потенціалу споживчої кооперації, відповідні чинники та міру їх впливу, що створює підґрунтя для формування ефективних управлінських рішень та коригуючих дій щодо розвитку людського потенціалу споживчої кооперації та забезпечення якості життя сільського населення (с. 165–180);

- запропоновано стратегію нарощування соціальної відповідальності споживчої кооперації як складової формування і використання людського потенціалу, яка враховує зовнішні та внутрішні чинники, резерви та напрями її реалізації з метою підвищення обсягів державних, кооперативних інвестицій у людський розвиток, забезпечення ефективної зайнятості, компенсаційної політики, гідних умов праці, осучаснення робочих місць, підвищення професійного рівня працівників, що сприятиме розвитку споживчої кооперації та забезпеченню високої якості життя сільського населення (с. 181–199).

Зважаючи на викладене, дисертаційна робота Рудич Л.В. може бути охарактеризована як така, що містить нові, отримані особисто автором наукові результати, які відповідають завданням дослідження та можуть виступити підставою для підвищення результативності заходів, спрямованих на поліпшення якості життя сільського населення.

Значимість дослідження для науки та практики, впровадження наукових результатів, напрями їх подальшого використання. Сформульовані та обґрунтовані у дисертації Рудич Л.В. наукові положення, методологічні та методичні розробки роблять внесок у розвиток економічної науки та практики управління соціально-трудовами процесами. Серед іншого,

наукові напрацювання дисертанта використано Полтавською обласною спілкою споживчих товариств (акт впровадження № 25/3 від 12.03.2015 р.), а також Вищим навчальним закладом Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» в процесі розробки навчально-методичних комплексів та викладання таких навчальних дисциплін, як «Людський розвиток», «Управління персоналом», «Психологія управління і конфліктологія» (акт впровадження № 05-30/630 від 14.03.2015 р.).

Впровадження результатів дисертаційного дослідження Рудич Л.В. у практику економічної роботи може виступити підставою для поліпшення якості життя сільського населення України на основі відновлення та розвитку мережі закладів, установ та господарюючих суб'єктів споживчої кооперації, забезпечення їх ефективного функціонування.

Зміст дисертації, її завершеність та зауваження щодо оформлення. Дисертаційне дослідження Рудич Л.В. має логічну структуру, є завершеною науковою працею, основним результатом якої виступила розробка теоретико-методологічних положень і практичних рекомендацій щодо поліпшення якості життя сільського населення на основі розвитку людського потенціалу та забезпечення ефективності функціонування системи споживчої кооперації.

Так, у першому розділі роботи «Теоретико-методичні основи дослідження людського потенціалу» (с. 12–83) зроблено спробу аналізу термінологічного апарату економіки праці (с. 12–13), охарактеризовано передумови виникнення концепції людського розвитку та місце категорії «людський потенціал» у її складі (с. 13–18), проаналізовано трактування економічної категорії «людський потенціал» за різними авторами (с. 18–23) та уточнено структуру відповідного економічного феномену (с. 24–35), наведено авторське бачення переліку складових людського потенціалу: здоров'я (с. 27–31), знання, вміння та здібності (с. 31–33), культура (с. 34–35), аргументовано погляди здобувача щодо змісту економічної категорії «людський потенціал» (с. 35–36), визначено та охарактеризовано фактори, що впливають на формування людського потенціалу (с. 36–50), зокрема, освітнє середовище (с. 41–44), демографічні, економічні та соціальні чинники, зважаючи на специфіку функціонування різних рівнів економічної системи (с. 46–49). Також, проаналізовано зміст поняття «сільська територія» (с. 50–51), визначено коло суб'єктів управління сільськими територіями, у тому числі класифі-

ковано та охарактеризовано роль громадських організацій, їх повноваження та правові засади функціонування (с. 52–53), дано ґрунтовну характеристику кооперативному сектору економіки та системі споживчої кооперації України (с. 54–60), визначено зміст поняття «якість життя» та динаміку відповідних процесів в Україні (с. 61–67). Крім того, у першому розділі дисертації здобувачем досліджено проблему соціальної відповідальності та підходи щодо розуміння відповідного соціально-економічного феномену (с. 67–75), охарактеризовано вплив ідей соціальної відповідальності на перспективи розвитку кооперативного руху в Україні (с. 76–83).

У другому розділі «Оцінка використання людського потенціалу споживчої кооперації» (с. 88–146) проаналізовано структуру та господарський механізм системи споживчої кооперації України (с. 88–105), у тому числі, стан торгівельних мереж, динаміку роздрібного товарообороту продовольчих і непродовольчих товарів (с. 93–94), показники заготівель за видами сільськогосподарської продукції та виробничої діяльності (с. 95–96), складено рейтинг облспоживспілок за обсягами роздрібного товарообороту, обсягами промислової продукції та фінансовим результатом (с. 97–102), охарактеризовано роль споживчої кооперації у розвитку національної системи освіти та науки (с. 104–105). Також здобувачем уточнено вплив демографічних процесів на перебіг подій у соціально-трудовій сфері та перспективи розвитку споживчої кооперації в Україні, охарактеризовано динаміку членства у споживчих товариствах (с. 106–118), проаналізовано освітню структуру працівників споживчої кооперації (с. 119). Окремий розріз дисертаційного дослідження формують наміри дисертанта оцінити взаємозв'язок та визначити вплив людського потенціалу на розвиток споживчої кооперації в Україні. З цією метою у дисертації використано математичні методи аналізу, зокрема, інструментарій регресійного аналізу (с. 120–133), запропоновано та застосовано інтегральний індикатор людського потенціалу в контексті розвитку підприємств системи споживчої кооперації (с. 135–146).

Третій розділ «Обґрунтування концептуальних засад і стратегічних пріоритетів формування людського потенціалу споживчої кооперації в контексті забезпечення якості життя сільського населення» (с. 150–200) присвячено розробці шляхів поліпшення якості життя сільського населення України на основі підвищення ефективності функціонування системи

споживчої кооперації. У такому контексті, серед іншого, дисертанткою узагальнено нагальні завдання у площині розвитку національної економіки та євроінтеграції (с. 150–152), уточнено стратегію розвитку сільського господарства та сільських територій (с. 152–153), розроблено механізм підвищення ролі інституту членства у споживчих товариствах і спілках (с. 156–157), визначено пріоритети формування та розвитку людського потенціалу (с. 158–164), розроблено та наведено результати апробації оптимізаційної моделі розвитку людського потенціалу (с. 165–180), запропоновано стратегію підвищення соціальної відповідальності споживчої кооперації у розрізі пріоритетів формування людського потенціалу та поліпшення якості життя сільського населення (с. 180–200).

Висновки, сформульовані здобувачем, є достатньо обґрунтованими, логічними та зорієнтованими на втілення розроблених пропозицій у практику економічної та соціальної роботи (с. 83–87, 147–149, 200–203, 204–210).

Загалом представлена робота являє собою підсумок дисертаційного дослідження, підпорядкованого основній меті – узагальненню теоретико-методичних засад та розробці науково-практичних рекомендацій щодо поліпшення якості життя сільського населення України на основі формування людського потенціалу та розвитку системи споживчої кооперації.

Повнота викладення основних результатів дисертаційної роботи в опублікованих роботах автора. Основні теоретико-методологічні положення та практичні результати дослідження доповідались на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: «Господарський механізм: сутність, структура, подальше вдосконалення на сучасному етапі» (Полтава, 18–19 квітня 2008 р.); «Актуальные проблемы и перспективы развития экономики Украины» (Алушта, 26–28 сентября 2008 г.); «Споживча кооперація XXI століття: уроки трансформаційних реформ і перспективи розвитку» (Полтава, 20–21 листопада 2008 р.); «Сучасні макроекономічні проблеми України та шляхи їх вирішення» (Полтава, 24–25 лютого 2009 р.); «Економічна безпека і проблеми господарсько-політичної трансформації соціально-економічних систем» (Полтава, 15–16 травня 2009 р.); «Управління персоналом у XXI столітті: кадрова політика, мотивація, оплата праці» (Полтава, 21–22 січня 2010 р.); «Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку України в XXI столітті» (Кам'янець-Подільський,

15 квітня 2010 р.); «Національна економіка у сучасній глобальній економічній системі: механізми функціонування, динаміка, економічна безпека» (Полтава, 23–24 квітня 2010 р.); «Людський фактор в економіці та його перспективи в сучасній Україні» (Тернопіль, 19 травня 2010 р.); «Управління персоналом у XXI столітті: кадрова політика, мотивація, оплата праці» (Кома-Руга, 25 вересня – 2 жовтня 2013 р.); «Управління персоналом у XXI столітті: розвиток, формування конкурентоспроможності, оплата праці» (Полтава, Нетанія, Ізраїль, 16–23 вересня 2014 р.); «Управління персоналом у XXI столітті: розвиток, формування конкурентоспроможності, оплата праці» (Полтава, Шиле, Туреччина 9–16 вересня 2015 р.); «Трансформаційні процеси економічної системи в умовах сучасних викликів» (Тернопіль, 24 вересня 2015 р.); «Трансформація соціально-трудової сфери: сучасні виклики, тенденції, домінанти інноваційного розвитку» (Київ, 2–6 листопада 2015 р.).

За темою дослідження дисертантом опубліковано 21 наукову працю загальним обсягом 11,2 друк. арк., з них 1 розділ у колективній монографії, 9 статей у фахових виданнях України, 1 стаття у зарубіжному науковому виданні, 10 публікацій у матеріалах конференцій.

Усе це дає змогу дійти висновку, що основні результати дисертаційного дослідження Рудич Л.В. необхідно мірою висвітлені у наукових виданнях, є доведеними до відома наукової громадськості шляхом виступів під час наукових та науково-практичних конференцій.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи. Аналізуючи зміст поданої дисертації та автореферату, необхідно звернути увагу на дискусійний характер окремих положень, які можуть стати предметом обговорення під час захисту:

1. На с. 12 здобувач робить спробу аналізу термінологічного апарату економіки праці і доходить помилкового висновку щодо того, що ряд економічних категорій – зокрема, «трудоий потенціал», «людський фактор», «трудоі ресурси» – результат «...переходу людства до інформаційної (постіндустріальної) економіки». Насправді ж, зазначені терміни увійшли у науковий вжиток задовго до того, як світ дізнався, що економіка може бути інформаційною, а деякі з них взагалі властиві не стільки постіндустріальній, скільки плановій економіці часів СРСР. Суттєві сумніви викликають й міркування дисертанки щодо змісту категорії «робоча сила», під чим

запропоновано – не обмежуючись – розуміти не стільки здатність до праці, скільки «...загальну кількість осіб працездатного віку...», а також, серед іншого, «...сукупність потреб..., що використовуються в процесі виробництва матеріальних благ і надання послуг» (с. 12).

2. «Людський потенціал» є базовою категорією термінологічного апарату концепції людського розвитку, а не концепцій, що розвивають ідеї якості життя. Про це неодноразово зазначає й сама здобувач, наприклад, «...концепція людського розвитку є основною методологічною базою обґрунтування категорії «людський потенціал»» (с. 18), «...процеси формування та використання людського потенціалу споживчої кооперації необхідно вивчати виходячи з умов людського розвитку, що склалися на рівні сільських територій» (с. 50) або «споживча кооперація в контексті своїх цілей і завдань гармонічно вписується в концепцію людського розвитку» (с. 76). Разом з тим, у роботі недостатньо чітко окреслюється відповідний аспект проблеми та взаємозв'язок зазначених концепцій загалом. Зважаючи на зміст терміну «людський потенціал» та беручи до уваги специфіку об'єкта дослідження, що спрямоване, переважно, на аналіз ролі працюючих та не працюючих у системі споживчої кооперації пайовиків, видається більш доречним говорити не про «людський потенціал споживчої кооперації», а – відповідно – про «людський фактор», що, серед іншого, дало б змогу уникнути й тих суперечностей, що обумовлюються перетином двох наукових концепцій – «людського розвитку» та «якості життя».

3. Аналізуючи структуру людського потенціалу, здобувач виокремлює базові складові (с. 27, рис. 1.1) та здійснює їх декомпозицію (с. 28, рис. 1.2). В цілому такий підхід заслуговує на увагу. Разом з тим, виникають питання щодо окремих компонент, правомірності їх включення до того чи іншого блоку. Зокрема, до блоку «Знання, уміння та здібності» потрапили такі компоненти, як «соціально-економічні характеристики» та «громадсько-політична діяльність», до блоку «Здоров'я» – «мобільність», а до блоку «Культура» – «творчість», «адаптація» та «соціальна мобільність». Зрозуміло, наприклад, що творчість може виходити за межі усталених у суспільстві норм культури та, будучи проявом креативності, не детермінується нею, а соціальна мобільність є проявом не культури (у традиційному розумінні цього поняття), а характеристикою зміни статусних диспозицій в межах соціальної групи чи

міжкласових переміщень. Тож вважаємо, що запропонована у дисертації структура людського потенціалу вимагає уточнення.

4. Посилаючись на відповідне джерело, дисертантка погоджується з тим, що в управлінні сільськими територіями беруть участь як громадські організації різних організаційно-правових форм, так і «...бізнесові структури» (с. 51). Разом з тим із тексту дисертації залишається не до кінця зрозумілим, які саме бізнесові структури має на увазі здобувач і якою є їх роль в *управлінні* сільськими територіями.

5. Текст дисертації дещо переобтяжений загальновідомою інформацією щодо функцій споживчих товариств та ролі їх членів (с. 52–58). Разом з тим, *механізмам та інструментам впливу* споживчих товариств на поліпшення якості життя сільського населення – що власне й формує базову проблему дослідження – приділено на так багато уваги. Серед іншого, здобувач абсолютно права щодо вкрай негативного впливу соціально-економічної депривації на перебіг процесів у царині поліпшення якості життя (с. 65), а тому робота значно виграла б у випадку конкретизації тих важелів впливу, які доступні споживчій кооперації для подолання таких проявів вищезначеного явища, як, наприклад, нерівність у доступі до соціальних благ, звуження можливостей для задоволення основних життєвих потреб, соціальне незадоволення та відчуження. І – що важливо – навести подібні висновки було б варто не у контексті розширення можливостей самих членів (пайовиків) споживчих товариств, а *усього загалу населення сільських територій*.

6. У дисертації використано поняття та висловлювання, зміст, призначення та наукова доцільність застосування яких потребують додаткової аргументації, зокрема: «розширена сутність людського потенціалу» (с. 28), «економічна продуктивність» (с. 29), «ефективне функціонування соціальної відповідальності» (с. 76), «людський потенціал національної економіки» (с. 83), «людський потенціал є основою діяльності будь-якого господарюючого суб'єкта» (с. 164), «кількісні та якісні показники носіїв людського потенціалу» (с. 118).

7. Текст дисертації містить забагато ілюстрацій і таблиць, які займають одну повну і більше сторінок (с. 110, 123–124, 138–140, 176–177, 179, 185, 196–197), а відтак мали б бути винесеними у додатки, що сприяло б більш компактному та лаконічному викладенню результатів дослідження.

Втім, наведені зауваження, переважно, пов'язані з дискусійністю окремих положень та загалом не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи.

Дисертаційна робота є завершеним науковим дослідженням, якому властиві нові теоретичні висновки та узагальнення. Експертиза та оцінка змісту дисертації та автореферату дають змогу зробити висновок, що основні положення роботи та автореферату є достовірними й ідентичними; автореферат та опубліковані автором наукові праці повністю відображають зміст дисертації і результати дослідження. Зміст дисертаційної роботи відповідає паспорту спеціальності 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика.

Загальний висновок. На підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що дисертаційна робота Рудич Лесі Василівни на тему «Людський потенціал споживчої кооперації як чинник забезпечення якості життя сільського населення», що подана на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук, є цілісним та завершеним науковим дослідженням, яке містить наукову новизну, має логічну структуру та відповідає діючим вимогам, а автор дисертації заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика.

Офіційний опонент,

завідувач кафедри управління
персоналом та економіки праці
Житомирського державного
технологічного університету,
доктор економічних наук,
доцент

14.04.16

Д.П. Мельничук

Підпис д.е.н., доц. Мельничука Д.П.
засвідчую:

Секретар вченої ради ЖДТУ
к.е.н., доцент

І.М. Вигівська